

Invited paper

**THE EUROPEAN UNION AND THE RESEARCH INTO BORDER ZONE
AREAS AND REGIONS: THE SERBIAN BORDER**

**A SZERB HATÁR, HATÁR MENTI TÉRSÉGEK, RÉGIÓK KUTATÁSA
ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ**

Dr. (habil) Ágnes PÁL, private university professor
University of Szeged, JGYPK
Department of Geography
Address: Boldogasszony sgt. 6., Szeged, H-6725
E-mail: pala@jgypk.u-szeged.hu

A SZERB HATÁROK, HATÁR MENTI TÉRSÉGEK, RÉGIÓK KUTATÁSA ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ

THE EUROPEAN UNION AND THE RESEARCH INTO BORDER ZONE AREAS AND REGIONS: THE SERBIAN BORDER

Key words: borders, border zones, regions and European Union

Abstract:

Border zone research has become one of the most important objectives in geographical investigations in Hungary. Geographers, in the first phase of their research, formulated the academic problem itself; that is, whether or not border zone settlements develop differently from those settlements which are located in other parts of the country. Border zone location supposedly has an - advantageous or disadvantageous - impact on the development of a given settlement. In the next phase of research, - between 1991-1994, empirical research was carried out. Statistical analyses and surveys through questionnaires were made in relation to the areas and settlements located in the vicinity of the Serbian-Hungarian border. This research was primarily aimed at exploring the economic relations of these settlements, and, as a result, the conclusion was drawn that in most cases border zone location is favourable when a developed region meets another relatively developed region. If the two sides of the border are both underdeveloped, that is, poverty meets poverty, or there is a considerable developmental gap between the settlements located on the two sides of the border, border zone location is only to preserve the peripheral characteristics of the given settlement. At the end of this paper the candidate status of Serbia, will be discussed, too.

As it has been stated earlier, in the last few decades the investigation of areas near Hungary's border became an important research topic for geographers in Hungary. Consequently, initially we also carried out empirical research in the initial phase of our research, with the aim of exploring economic relations. Later, we turned our attention to cross border relations. This change can be explained by the emergence of euroregions and of various other regional organizations in Hungary. Thus the first part of the paper explores the results of our theoretical research, while in the second part the summary of our own empirical investigations will be published. The investigation of the complex and many-sided system of relations between man and nature and the in-depth exploration of this problem was an important task for several geographers in the 20th century. Initially, our research also focused on geographical regions (e.g. geography of the area between the Danube and the Tisza rivers.) Due to the intensity of professional discussions and debates a sharp distinction was made between aspects of human geography and physical geography.

The emergence of economic regions (rayons), a process of the 1960s, occupied a central position in the research dealing with aspects of human geography. It became generally accepted that the establishment of regions should serve the interests of practical planning. (Vörösmarti A, 1961.) This kind of research into economic regions was seen in a strong ideological context, which was the result of Hungary's contemporary historical context and social system.

In the 1990s socio-economic relations were being transformed and these changes challenged the science of geography as well. Ethnic and political geographic investigations were gaining significance; researchers aimed at exploring the effect of changing conditions on society and on certain areas and regions. These questions are difficult to answer in our days as well. While in previous decades those investigations were significant, which supported planning, today more attention is paid to the interrelatedness of various international projects. The political changes of the 1990s created a favourable political background for regional cooperation between the individual countries. The process of the development of international regions is a political question, too. In areas of uneven development several zones emerged with significant differences concerning their level of development. Most disadvantaged areas are of peripheric location, i.e. they lie in the vicinity of the country- or county borders. Peripheric location and border zone location do not mean the same thing, still, both terms describe a specific condition. The relationship between administration and the regions of specific location is rarely harmonious, although the specific problems of these regions could be addressed more efficiently if they would get relected in the administrative system, too. Political boundaries closely relate to the emergence of nation-states. When interpreting the notion of borders from the point of view of political geography, it can be stated that borders exemplify separation and union as well. Border zone itself is a political as well as a spatial category. The development and possibilities for improvement in border zone settlements are influenced by the notion about national borders and also by the historically justified system of relationships between the given countries.

Any region comprises a certain group of settlements (Dövényi Z. 1980.) and the intensive relations between them. It can also be considered as a system of relations between the centre and its zones of attraction. All definitions describe a region as an area – although there are differences in these descriptions considering the individual interpretations and

their ideological background.. The notion of the region is not a permanent, static category; a region is a dynamically changing social phenomenon, undergoing significant changes all the time. Consequently, a region can be interpreted as a process. Considering the above it is a process during which a certain region develops as part of society's spatial organization, i.e. it is the institutionalization of the region. This process comprises four levels. 1.The emergence of the spatial framework 2.The emergence of the ideological framework 3. The emergence of the institutional framework 4.Institutionalization, i.e. the existence of a regional system and regional awareness.

Cooperation within the border zone is an integral part of the foreign policies of the countries concerned.. The social and economic content of cooperation is in accordance with the four main principles of the European Union, that is the free movement of capital, work force, goods and services. The trilateral cooperation is part of this ideology, which is aimed at improving cross border relations in the human as well as in the economic spheres. It also aims to integrate these processes into the framework of up-to-date European processes. Regarding the level of the development of these regions there are asymmetries, which can be explained by human resources problems, as well as the heterogeneous development of economic factors. (Herendi I. 2009.) The geographical location of the University of Szeged was decisive when we chose the 74 settlements of the border zone for our human and physical geographical analyses..These investigations resulted in including 23 additional settlements from Voivodina (Serbia) and 44 settlements from Partium (Romania) into our research. (These latter settlement are disregarded by this paper).

All the other settlements were examined from a variety of aspects.

Social conditions

- The region's demographical conditions are of specific nature. The towns with the largest population density are symmetrically located in the region.
- Economic conditions
- Agriculture is the traditional employer of the region and subsidiary enterprises are of great significance, too. .
- Industry is of low productivity, it has lately been transformed into service industries , or, in a worse scenario, it did not survive the changes. .

The process of the emergence of regions is a significant factor in cross border cooperation within Europe. It is our mutual interest that cross border existence as well as regionalism be interpreted in a complex way and in accordance with all their implications. (Nagy I. 2001.) Similar investigations were carried out using the same indicators in 2010 concerning the area of the Danube-Kris-Mures-Tisza Economic Cooperation. The economic activities of the population, GDP figures, the quality of life were all considered.

In summary, cross border research can enhance the formation, the functioning and the development of regions. This is the primary reason why this –and similar - research will be of utmost importance in a variety of academic disciplines in the future, too.

Kulcsszavak: határok, határ menti térségek, régiók és az Európai Unió

Kivonat:

Az elmúlt évtizedekben az államhatár mellett fekvő területek kutatása fontos témájává vált a honi geográfának. A kutatások első fázisában magát a problémát fogalmaztuk meg. Majd a kutatás következő fázisában empirikus vizsgálatokra került sor. Ezek elsősorban a gazdasági helyzet feltárásai célozták meg. Későbbiekben a figyelmünk a határokon átnyúló kapcsolatok felé terelődött, nem kis részben a létrejövő eurorégiós és a hazai régiós szerveződések hatására. Az első részben az elméleti, a második részben az empirikus saját kutatások eredményeit tesszük közzé. A táj és az ember bonyolult és sokirányú kapcsolat-rendszerének vizsgálatát, a maga sokrétűségben és komplexitásában való feltárását a 20. században kísérelték meg geográfusaink. Kutatási témáink főleg természetföldrajzi tájegységek alapján indultak (pl.: A Duna-Tisza köze földrajza). A viták eredményeként kihangsúlyozódott a természetföldrajzi és gazdaságföldrajzi kutatások erőteljes elkülönülése.

A gazdaságföldrajzi kutatások központi kérdése a gazdasági körzetek (rajonok) kialakulása, léte volt, amely főleg az 1960-as években bontakozott ki. Általánosan elfogadottá vált, hogy a körzetesítésnek a gyakorlati tervezési munkákat kell segítenie. (Vörösmarty A, 1961.) A gazdasági körzetkutatásnak ehhez a szakaszához erőteljes ideológiai töltet kapcsolódott, ami adott történeti-társadalmi helyzetünk velejárója volt. Az 1990-es évek átalakuló társadalmi-gazdasági folyamatai a földrajztudomány számára is komoly kihívást jelentettek. Folytak etnikai és politikai földrajzi kutatások, az átalakuló társadalmi-gazdasági viszonyok feltárására és a területre gyakorolt visszahatásának vizsgálatára, és ez napjainkban sem könnyű feladat. Míg a korábbi évtizedekben a tervezést elősegítő, támogató kutatások voltak igen jelentősek, napjainkban inkább a nemzetközi projektekhez való kapcsolódás keresése a jellemző. A politikai rendszerváltás kedvező helyzetet teremtett az országok közötti regionális együttműködésre. A fejlődés folyamatrendszere a nemzetközi régiók esetében politikummal mélyen átitott.

Az egyenlőtlen, helyesebben eltérő adottságokkal rendelkező területeken fejlett- illetve elmaradott területek alakulnak ki. A hátrányos helyzetben lévő területek jelentős része periférikus fekvésű - országhatár és megyehatárok mentén, illetve közelében helyezkednek el. A periféria és határ mentiség nem jelent szükségszerűen egybeesést, de mindenképpen sajátos helyzetű területek egy fajtáját jelenti. A közigazgatás és a sajátos jellegű térségek kapcsolata ritkán megegyező, holott ezen térségek problémáinak megoldása jóval kedvezőbb feltételek között történhetne, ha a közigazgatási rendszerekben megfelelő módon tükröződnének. A politikai határok szorosan kapcsolódnak a nemzetállamok létrejöttéhez. Politikai földrajzi értelmezésben az államok határa az elkülönülés és az együttműködés lehetőségét egyaránt magában hordja. A határ mentiség sajátos térbeli és politikai fekvést jelent. A határ menti települések fejlődését, fejlesztési lehetőségeit erőteljesen befolyásolja az államhatárokról alkotott kép és az államok közötti történelmileg kialakult viszonyrendszer.

A régió nem más, mint a települések meghatározott köre (Dövényi Z. 1980.) s a közöttük lévő intenzív kapcsolatok összessége. Felfogható úgy is, mint a centrum és vonzáskörzetek közötti kapcsolatok rendszere. A régió mindenki - igaz, hogy különböző értelmezésben és ideológiai tanalommal - végül is egy adott területet ért. A régió nem állandó statikus kategória, hanem dinamikus társadalmi jelenség, mely állandóan változik, átalakul, vagyis folyamatként értelmezhető. Az a folyamat, melynek során egy bizonyos régió a társadalom térbeli szerveződésének részeként fejlődik, a régió intézményesülése. Ez a folyamat négy szinten különül el: 1. a területi keretek kialakulása, 2. a fogalmi keret létrejötte, 3. az intézményes forma megerősödése, 4. intézményesülés, a regionális rendszer és a regionális tudat megléte.

A határ menti együttműködés az egyes államok külpolitikájának szerves részét képezi. A társadalmi és gazdasági tartalma kapcsolódik az Európai Unió négy szabadelvével, mégpedig: a tőke, a munkaerő, az áruk és a szolgáltatások szabad mozgásával. Ehhez kapcsolódik az a háromoldalú együttműködés, amelynek a célja, hogy fejlessze a humán és a gazdasági szféra kapcsolatait, segítse ezáltal a korszerű európai folyamatok kereteibe való integrációt. A gazdasági fejlettségben aszimmetriák tapasztalhatók, amelynek okai a humán erőforrásokon kívül, a gazdasági tényezők heterogén fejlettségének eltérései. (Herendi I. 2009.) Helyzetünkben adódott, hogy a Dél-alföld közvetlen a határ mentén lévő 74 magyar település társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata mellett döntünk. Mindezen vizsgálatok determinálták a határokon túli szerbiai (vajdasági) 23 és a romániai (partiumi) 44 településének vizsgálatát (ez utóbbiakkal most részletesen nem foglalkozunk).

A települések társadalmi- és gazdaságföldrajzi vizsgálata;

Társadalmi viszonyok

- A népességi viszonyok sajátosságok. A legnagyobb népesség-koncentrációt jelentő városok aszimmetrikusan helyezkednek el.

Gazdasági viszonyok

- A térség hagyományos munkaadója a mezőgazdaság - a melléküzemági tevékenységnek fontos szerep jut.
- Az alacsony hatásfokú ipar az utóbbi években szolgáltatóiparrá alakulhatott, vagy nem élte túl a változást.

A régióvá válás régiók kialakulása a határon átnyúló európai fejlődés egyik jelentős tényezője. Közös érdek, hogy összefüggéseiben értelmezzük a határ mentiséget és a regionalizmust. (Nagy I. 2001.) A régióvá válás, a régiók kialakulása, mint a határon átnyúló európai fejlődés egyik jelentős tényezője. Így közös érdek, hogy összefüggéseiben értelmezzük a határ mentiséget. Hasonló vizsgálatokat végeztünk 2010-ben is a Duna-Körös-Maros-Tisza Gazdasági Együttműködés területén azonos mutatókkal; népesség gazdasági aktivitása, a GDP értékének bemutatásával, sőt az életminőség mutató trendje is a rendelkezésünkre állt. A határ menti együttműködés az egyes államok külpolitikájának szerves részét képezi. A társadalmi és gazdasági tartalma kapcsolódik az Európai Unió négy szabadelvével, mégpedig: a tőke, a munkaerő, az áruk és a szolgáltatások szabad mozgásával.

A határ menti kutatások mindenkor és mindenképpen segítik a régiók kialakulását, működését, fejlődését. Mindezen kutatásoknak a jövőben is helyük van a különböző tudományágakban.

BEVEZETÉS

Az elmúlt évtizedekben az államhatár mellett fekvő területek kutatása fontos témájává vált a honi geográfiának. A kutatások első fázisában magát a problémát fogalmaztuk meg. Majd a kutatás következő fázisában empirikus vizsgálatokra került sor. Ezek elsősorban a gazdasági helyzet feltárásai célozták meg. Későbbiekben a figyelmünk a határokon átnyúló kapcsolatok felé

terelődött, nem kis részben a létrejövő eurorégiós és a hazai régiós szerveződések hatására. Az első részben az elméleti, a második részben az empirikus saját kutatások eredményeit tesszük közzé.

1. A HATÁRVIDÉKEK FÖLDRAJZI FOGALMA

A táj és az ember bonyolult és sokirányú kapcsolat-rendszerének vizsgálatát, a maga sokrétűségben és komplexitásában való feltárását a 20. században kísérelték meg geográfusaink

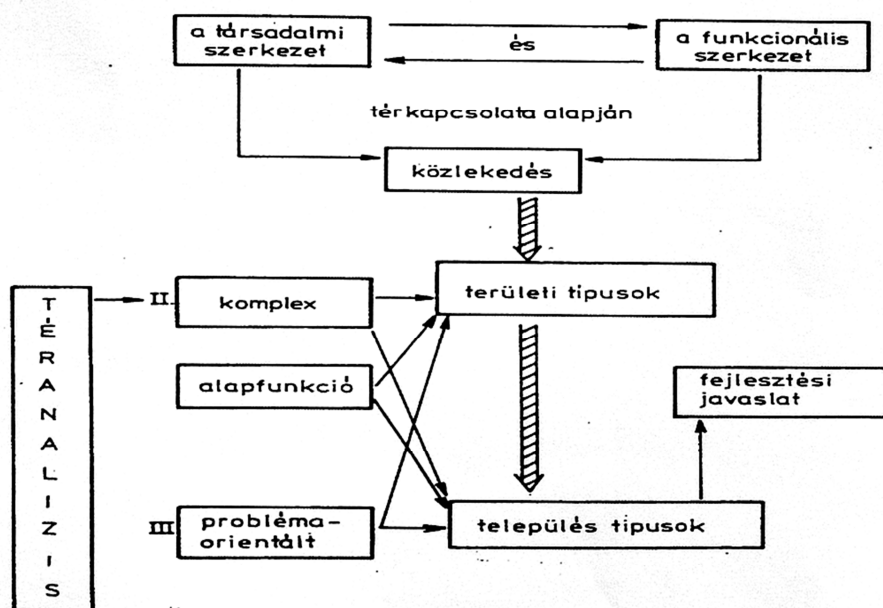
Kutatási témáink főleg természetföldrajzi tájegységek alapján indultak (pl.: A Duna-Tisza köze földrajza). A viták eredményeként kihangsúlyozódott a természetföldrajzi és gazdaságföldrajzi kutatások erőteljes elkülönülése.

A gazdaságföldrajzi kutatások központi kérdése a gazdasági körzetek (rajonok) kialakulása, léte volt, amely főleg az 1960-as években bontakozott ki. Általánosan elfogadottá vált, hogy a körzetesítésnek a gyakorlati tervezési munkákat kell segítenie. (Vörösmarti A, 1961.) A gazdasági körzetkutatásnak ehhez a szakaszához erőteljes ideológiai töltet kapcsolódott, ami adott történeti-társadalmi helyzetünk velejárója volt.

A JATE Gazdaságföldrajzi Tanszékén folytak kiterjedt kutatások, s gazdag vizsgálati anyagot gyűjtöttek össze, főleg a Dél-Alföldre, de az Alföldre is, sőt az ország területére is. A régiók (gazdasági körzetek) kutatása mindig célirányos, erősen társadalom-centrikus, de alapvető cél a földrajzi folyamatok egyenkénti, komplex elemzése, a főbb összefüggések feltárása, a természet és a társadalom (ember és környezete) kapcsolatának idő-és térbeli vizsgálata, a földrajzi környezet feltárása, tényezőinek minősítése. A statisztika a gazdaságföldrajznak épp úgy fontos segédtudománya, mint a közgazdaságtannak, vagy szociológiának. A statisztikai adatok tükrözik a társadalmi folyamatok alakulását. Az infrastrukturális viszonyok - energiaeosztás, vízellátás, kereskedelem, lakásellátottság, területrendezés, szolgáltatások, egészségvédelem, kultúra, oktatás, közigazgatás, vagyis minden olyan tényezőnek a vizsgálata idetartozik, ami a termelés, elosztás, fogyasztás zavartalan mozgásterét biztosítja, amelyeket a statisztika nyomon követ. (Berényi I. 1988.)

1. ábra

A határövezet területi típusai

Berényi I. 1986.

A regionális vizsgálatok nem korlátozódnak a hatótényezők számbavételére, mivel a már kialakult régiók aspektusából kutatják a társadalmi-gazdasági-infrastrukturális-természeti szférák kölcsönhatás-rendszerét. Vagyis a regionális kutatások időben meghatározottak, csak attól kezdve értelmezhetőek, amikortól a termelőerők fejlődési folyamata eljutott abba a fázisba, amelyben olyan térségek különültek el egymástól, amelyeknek sajátos fejlődési ívük, struktúrájuk, jövőjük, bizonyos komplexitásuk van. (Tóth J. 1988.)

Az utóbbi évtizedekben újra fellendülő szociálgeográfiai vizsgálatok egy-egy településre, településcsoportra, településkörzetre, vagy régióra vonatkoztak, másrészt egy-egy aktuális témakör ágazati feldolgozását végezték (iparföldrajz, idegenforgalmi földrajz, etnikai kérdések, határ menti térségek kutatása).

Az 1990-es évek átalakuló társadalmi-gazdasági folyamatai a földrajztudomány számára is komoly kihívást jelentettek. Folytak etnikai és politikai földrajzi kutatások, az átalakuló társadalmi-gazdasági viszonyok feltárására és a területre gyakorolt visszahatásának vizsgálatára, és ez napjainkban sem könnyű feladat. Míg a korábbi évtizedekben a tervezést elősegítő, támogató kutatások voltak igen jelentősek, napjainkban inkább a nemzetközi projektekhez való kapcsolódás keresése a jellemző. A politikai rendszerváltás kedvező helyzetet teremtett

az országok közötti regionális együttműködésre. A fejlődés folyamatrendszere a nemzetközi régiók esetében politikummal mélyen átitatott.

1.1 Sajátos szerkezetű térségek

Az egyenlőtlen, helyesebben eltérő adottságokkal rendelkező területeken fejlett- illetve elmaradott területek alakulnak ki. A hátrányos helyzetben lévő területek jelentős része periférikus fekvésű - országhatár és megyehatárok mentén, illetve közelében helyezkednek el. A huzamos ideig változatlan határokon csak bizonyos helyeken lehet átjutni - így tapasztalhatjuk ezt még két megyehatárnál is (a szomszédos megye területén lévő településekhez gyakorta nem vezetnek át kiépített közutak) -. Még inkább így van az országhatárok esetén. Igaz persze az is, hogy nem kizárólagos ez a megállapítás, nem minden határ közeli térség elmaradott (Szeged, Pécs, Gyula). Tagadhatatlan azonban, hogy egy speciális helyzetben lévő térségről van szó.

A speciális területek eltérő jellegéből következik, hogy kutatásuk multidiszciplináris, hiszen problémáik szerteágazóak lehetnek. Az agglomerációkban pl. a települések szervezetének, tagolódásának, kapcsolatainak, az infrastruktúrának, a szociális problémáknak bonyolult szövevénye van jelen, amelyek kutatására egyetlen tudományág képtelen. A területi fejlődésnek (lehetnek elmaradottak vagy speciális jellegűek) törvényszerűségei vannak, amelyek hatnak a folyamatokra és természetesen azok eredményeire is.

1.2 A határmentiség

A periféria és határ mentiség nem jelent szükségszerűen egybeesést, de mindenképpen sajátos helyzetű területek egy fajtáját jelenti.

A közigazgatás és a sajátos jellegű térségek kapcsolata ritkán megegyező, holott ezen térségek problémáinak megoldása jóval kedvezőbb feltételek között történhetne, ha a közigazgatási rendszerekben megfelelő módon tükröződnének,

A határ mentiség fogalmát Berényi I. (1988) sem tekinti a periféria jelleg szinonimájának, még pedig azért nem, mert az ország határ menti területeinek kedvező, vagy kedvezőtlen sajátosságait, a területi struktúrában bekövetkezett változásokat főként „külső” hatás eredményének tekinti. A periféria-hatás ugyanakkor egy funkcionálisan összetartozó terület központjától való távolsággal alakul ki, a funkciók számának és intenzitásának csökkenésével. Berényi szociálgeográfiai aspektusból kiindulva a helyzet értékelésében a lokalitásra gyakorolt hatást, ill. ennek vizsgálatát tartja fontosnak. A határ mentiség ugyanis a különböző társadalmi

csoportokat eltérően érinti, döntéseikben eltérő súllyal szerepel (hasonló pl. (Erdősi F. 1988) álláspontja is).

1.2.1 Határ határok

A politikai határok szorosan kapcsolódnak a nemzetállamok létrejöttéhez (Jeggle U. 1994.). A nemzeti államok határai a saját nemzetiségnek a Föld felszínére vetített elképzelése, amely azonban csak mint zárt, nem pedig mint nyitott egység jelenik meg. A nemzeti államok kezdeteikkor rögzített, általános érvényű határok jönnek létre. Amennyiben nem voltak képesek az enklávék elfogadására, inkább beletörődtek az etnikai kisebbségek létébe, szembesülni kényszerültek a későbbiekben az etnikai alapú konfliktusok jelentkezésével. A fogalom megközelítésekor fontos kiindulópont a tudományág - azaz politikai geográfia, szociológia, etnográfia -, sajátossága, valamint az, hogy milyen területek között húzódik ez a határ, két kultúrát, vagy rész-kultúrát választ-e el.

Politikai földrajzi értelmezésben az államok határa az elkülönülés és az együttműködés lehetőségét egyaránt magában hordja. A határ mentiség sajátos térbeli és politikai fekvést jelent. A határ menti települések fejlődését, fejlesztési lehetőségeit erőteljesen befolyásolja az államhatárokról alkotott kép és az államok közötti történelmileg kialakult viszonyrendszer. Az országhatárok és a határ menti területek, zónák történetileg kialakult állapotot, helyzetet jelentenek abban az értelemben, hogy érintkező felületet képeznek az államok között. Az államok sokszínű napi politikai gyakorlata és együttélése jelzi, hogy a közös határok eltérő jellegű és minőségű lehetőségeket hordoznak magukban.

A politikai földrajz az államok térbeliségének és együttélésének kutatása során kidolgozta a határtant (limológiát). A különböző elméleti kiindulások következtében ez a politikai földrajzi határtan meglehetősen összetett, ellentmondásos. Sajátos, nemzeti érdekeket, ill. törekvéseket kifejező irányai, nemzeti iskolái vannak. A francia politikai földrajz határ elméletét jelentős részben a „természetes határok”-ra való törekvés motiválta, s így a francia hatalmi törekvéseket szolgálta. A német politikai földrajz határelméletét a „népiség” hatja át, meghatározó az etnikai határok és az államhatárok kölcsönhatásának vizsgálata. Az angol politikai földrajz határelméletére a „birodalmi jelleg” nyomja rá bélyegét és az úgynevezett pártatlan döntőbíráskodásra való törekvés és igény. Az amerikai határelméletet a „hasznosság”, ill. a „hatalmi egyensúly” határozza meg (Hajdú Z. 1998.). A határok vizsgálata sokféle megközelítésben folyhat. Az organikus államelméletben a határ és a határtérség az állam periférikus szerve.

A határ jogilag és földrajzi megközelítésben is vonal, de tartalmában és hatásában zóna, kisebb-nagyobb kiterjedésű térség, ahol az államok kölcsönhatása érvényesül. Nemes Nagy J. négy pontban foglalja össze a határ-fogalom jellemzőit: elválasztó térelem (barriére), szűrőzóna (filter), perem- és ütközőzóna (frontier), összekapcsoló térelem (kontaktuszóna) A politikai földrajz vizsgálja az országhatárok alakulásának elméleti, történeti, funkcionális, kérdéseit, ennek keretében foglalkozik a határ menti területek, határterületek (borderland, border zóna, border region, frontierzóna, Grenzenraum) fejlődési és fejlesztési kérdéseivel és tipizálásával. A határ menti területek sok esetben eltérő kultúrák, nyelvek, vallások, etnikumok találkozási övezetei. A találkozás, a keveredés, az együttélés segítheti az egymás mellett élő népek gazdagodását, kultúrájuk előnyeinek kihasználását. A nyitott határok hozzájárulnak a szomszédos államok népességének megismeréséhez, a zárt határok bizalmatlanságot fejeznek ki.

1.3 Régió - regionalizmus

A régió nem más, mint a települések meghatározott köre (Dövényi Z. 1980.) s a közöttük lévő intenzív kapcsolatok összessége. Felfogható úgy is, mint a centrum és vonzáskörzetek közötti kapcsolatok rendszere. A régión mindenki - igaz, hogy különböző értelmezésben és ideológiai tanalommal - végül is egy adott területet ért. Éger Gy. szerint itt ugyanaz a szó jelent egy elméleti kategóriát és egy - jóllehet az előzőre épülő - szellemi és/vagy politikai mozgalmat.

A regionalizmus - mint elméleti kategória - nem más, mint egy embercsoportnak egy-egy tájegységhez, mint földrajzi kerethez való kötődése (Éger Gy. 2000.) . A megközelítések és értelmezések ugyanazon fogalom esetében is - különböző szaktudományok területéről érkezve és különböző ideológiákba ágyazottan - ugyancsak eltérőek lehetnek. Ebben egyetérthetünk Éger Gy-vel. A földrajzosok, a történészek, az etnológusok, a közgazdászok, és a szociológusok között gyakran vannak viták, félreértések a szakmájuk szerinti fogalmak egy az egyben történő átvétele esetén.

A régió szociológiai-szociálpszichológiai-antropológiai jelenséggént kezelve nem azonos a hagyományos földrajzi definícióval, hanem emberi-társadalmi kategória, amelyben kiindulópont a társadalom és a térszervezés közötti kapcsolatrendszer. Ebből következik, hogy a régió nem állandó statikus kategória, hanem dinamikus társadalmi jelenség, mely állandóan változik, átalakul, vagyis folyamatként értelmezhető. Az a folyamat, melynek során egy bizonyos régió a társadalom térbeli szerveződésének részeként fejlődik, a régió intézményesülése. Ez a folyamat négy szinten különül el: 1. a területi keretek kialakulása, 2. a fogalmi keret létrejötte, 3. az intézményes forma megteremtődése, 4. intézményesülés, a regionális rendszer és a regionális tudat megléte.

A regionális identitás a régiófejlődés része. Egy régió intézményesülési folyamatának legteljesebb formája a nemzetállam kialakulása. Ez esetben jelen van a terület, határ, név, nyelv, szimbólumok, intézmények.

A történelem kihívására válaszoló új típusú regionalizmus kialakulásához megfelelő intézményes feltételek teljesülése szükséges. Ilyen pl. „az igazgatás terén kell elérni, hogy a határok különböző oldalain a helyi igazgatási egységek kompatibilisek legyenek egymással.” (Glatz F. 1994.) A regionalizmus három típusát különbözteti meg (Lang W. 1994.): 1. nemzeti keretű; 2. transznacionális (határokon átnyúló), 3. nemzetközi regionalizmus (ez a II. világháború után kibontakozó és egyre erősödő mozgalom, legmagasabb formája az európai integráció folyamata).

A nemzeti karakterű regionalizmus léte, sajátosságai kialakulóban vannak, feltárására folynak vizsgálatok. Az egyes régiók egymás közötti kapcsolatai azon alapulnak, hogy a kialakuló specializáció révén nemcsak az egyes ágazatok, hanem az azok területi allokációját megtestesítő térségek (régiók) között is rendszeres áru- és tevékenységcsere alakul ki. A régióvá válás, a régiók kialakulása mint a határon átnyúló európai fejlődés egyik jelentős tényezője, így közös érdek, hogy összefüggéseiben értelmezzük a határ mentiséget.

1.3.1 Duna - Körös - Maros - Tisza Regionális Együttműködés

Az 1995. decemberi szegedi „Hármas találkozó” témája, a Szeged-Temesvár-Újvidék alkotta térség gazdasági együttműködési kérdései voltak. A következő évben szervezett „Eurorégió a Duna-Maros-Tisza tájon” c. konferencia már próbálta összefogni az érintett szervezeteket mindhárom országban, számba véve a már működő kapcsolatokat és a lehetőségeket.

A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió együttműködését a Csongrád megyei közgyűlés 1996-ban fogadta el.

Az Alföld déli részén, a Tisza alsó szakaszának tágabb térségében, a Bácska, Bánát és a Békés-csanádi löszhát környezetében lehetséges egy regionális együttműködés kialakítása. Kedveznek ennek a természeti adottságok, a gazdasági és társadalmi feltételek. Jelenleg még legkomolyabb akadály a országhatárok léte, a közigazgatás, a politikai tényezők.

A területet három részre osztja a magyar-szerb, magyar-román, a szerb-román országhatár. Ennek következménye, hogy a térszerkezeti kapcsolatok megszakadtak, vagy legalább is csökkent az intenzitásuk. Az 1980-as évek végére, a rendszerváltást követően - e térség országaiban - a határ menti területeken is megélnék az igények a kapcsolatok

fejlesztésére, szélesítésére. A kapcsolatok kialakulását nagymértékben késleltette a jugoszláv háború, nemcsak politikai, hanem gazdasági, kulturális, társadalmi téren egyaránt.

A határ menti együttműködés az egyes államok külpolitikájának szerves részét képezik. A társadalmi és gazdasági tartalma kapcsolódik az Európai Unió négy szabadelvével, mégpedig: a tőke, a munkaerő, az áruk és a szolgáltatások szabad mozgásával. Ehhez kapcsolódik az a háromoldalú együttműködés, amelynek a célja, hogy fejlessze a humán és a gazdasági szféra kapcsolatait, segítse ezáltal a korszerű európai folyamatok kereteibe való integrációt.

A gazdasági fejlettségben aszimmetriák tapasztalhatók, amelynek okai a humán erőforrásokon kívül, a gazdasági tényezők heterogén fejlettségének eltérései. (Herendi I. 2009.)

A térség dominánsan agrár jellegű jelenleg is, ahol a kiszolgáló ipar napjainkban erőteljesen átalakulóban van. Az alacsony termelékenység és tőkehiány miatt a mezőgazdasági művelési ágankénti megoszlásán jellemző, hogy őrzik az Alföld tradicionális mezőgazdasági ágazati megoszlásának (szántó, szőlő, rét, legelő) hagyományait. A mezőgazdasági területeket a háború utáni Vajdaságban ismét megművelik. A szántó és kert területek aránya itt a legmagasabb a régióban. A magyarországi megyékben a művelhető területek csökkentek, csak úgy, mint az agrár-foglalkoztatottak aránya.

2. A HATÁR MENTI KUTATÁSOK FŐBB TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

Az elméleti kérdések rövid bemutatása megtörtént. Az empirikus vizsgálatok eredményeit az alábbiakban mutatjuk be a határ mentiség és a sajátos helyzetű települések esetében.

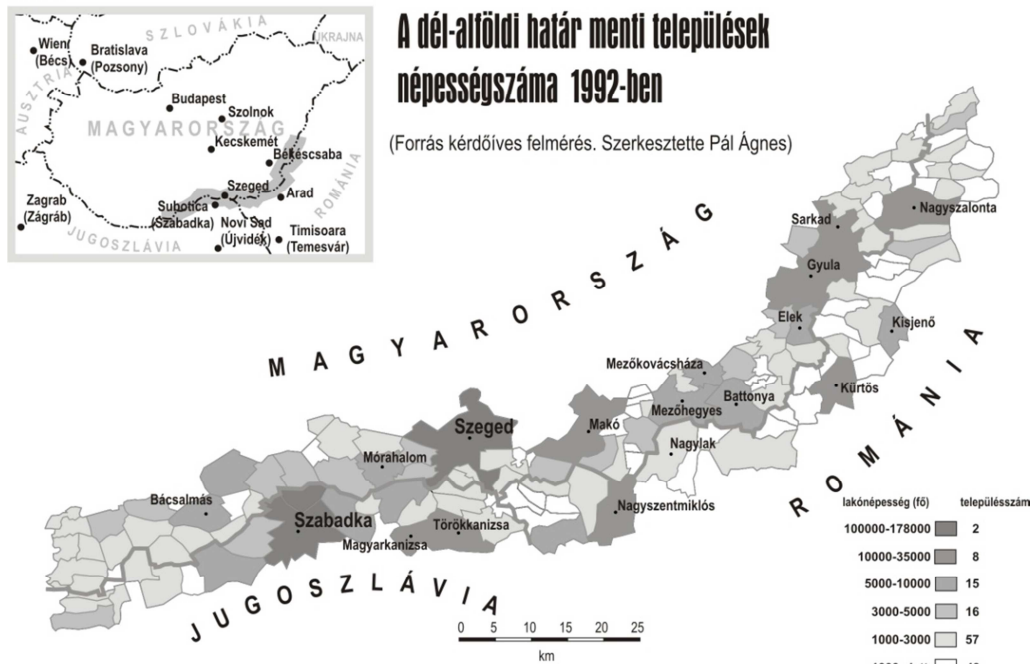
2.1 Lokális vizsgálatok

Helyzetünkből adódott, hogy a Dél-alföld közvetlen a határ mentén lévő 74 magyar település társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata mellett döntsünk. Mindezen vizsgálatok determinálták a határokon túli szerbiai (vajdasági) 23 és a romániai (partiumi) 44 településének vizsgálatát (ez utóbbiakkal most részletesen nem foglalkozunk).

2. ábra

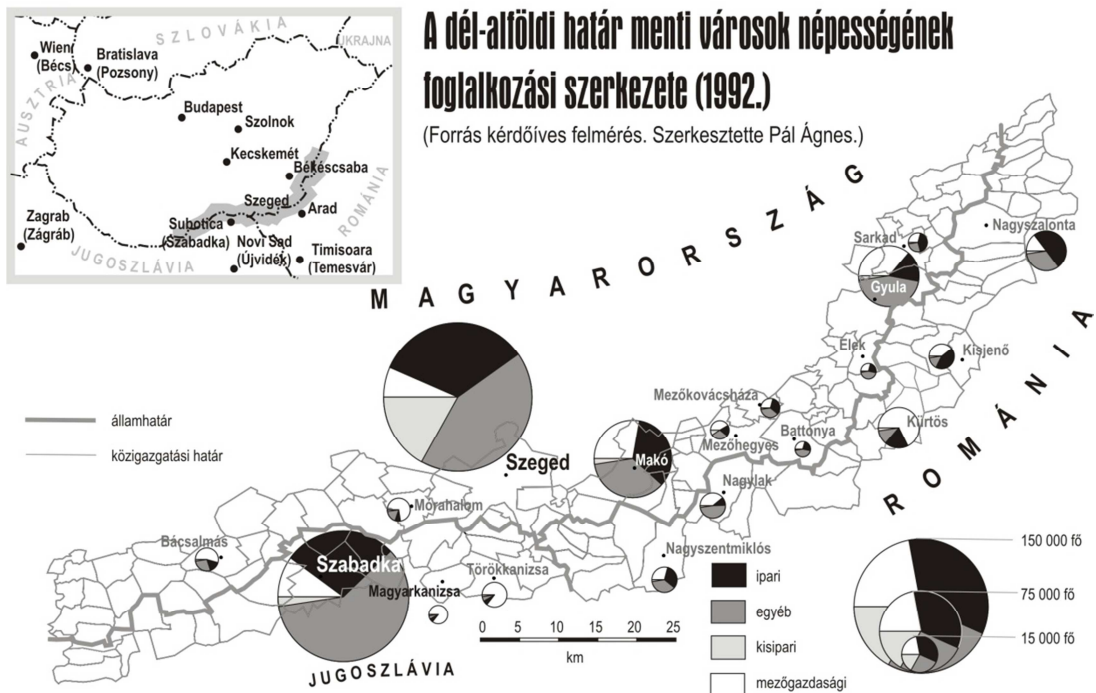

3. ábra.

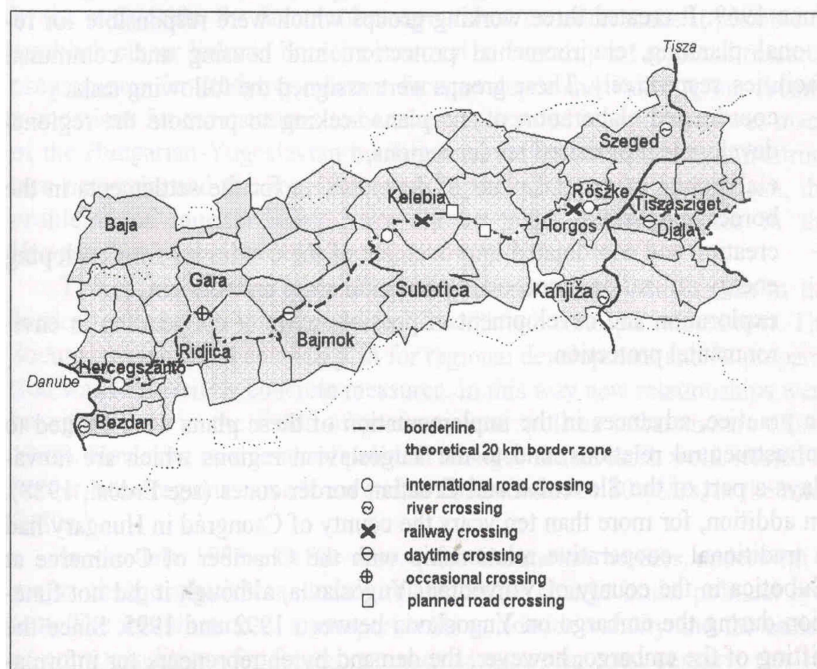

Az általunk vizsgált magyar-jugoszláv-román határt, amely a Duna bal partján fekvő Bezdán-Körösnagyharsány –Vizesgyán településekig húzódik. A hármas határt Rábé fogja össze.

4. ábra.

5. ábra. A magyar-szerb határ menti zóna

Forrás: Socio-economic Processes in the Hungarian-Yugoslavian Border Zone. Szerk.: Nagy, I. (1998).

A települések társadalmi- és gazdaságföldrajzi vizsgálata;

Társadalmi viszonyok

- A *népességi viszonyok* sajátosságok. A legnagyobb *népesség-koncentrációt* jelentő

városok aszimmetrikusan helyezkednek el.

- A *migráció* a határmente több településén az utóbbi években befolyásolta a népességszám emelkedését, illetve csökkenését.
- a megbomlott demográfiai egyensúly következményeként az elmúlt évtizedekben jellemzővé vált az *előregedés*.
- A népesség etnikai-vallási megoszlása, asszimilációja is befolyásolja a határ menti kapcsolatrendszereket.
- Az aktív keresők száma 1992. évhez viszonyítva a magyar oldalon csökkent, a román oldalon növekedett, a szerbiai oldalon pedig stagnált.
- Az aktív keresők foglalkoztatottsági szerkezete átalakult, ezzel a változási folyamattal egyidejű a munkanélküliek számának növekedése elsősorban a városokban és a nagyobb községekben.

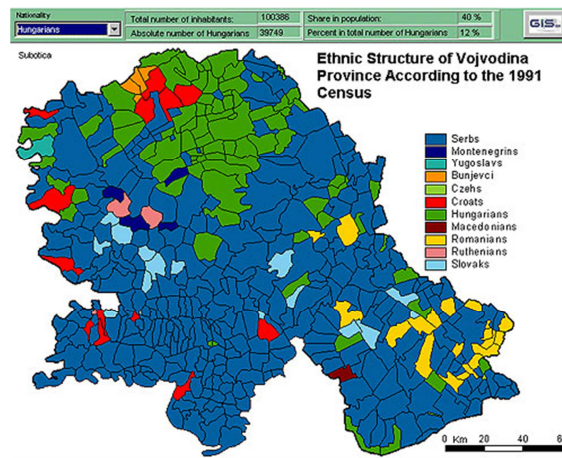
Gazdasági viszonyok

- A térség hagyományos munkaadója a *mezőgazdaság* - a melléküzemági tevékenységnek fontos szerep jut.
- Az alacsony hatásfokú *ipar* az *utóbbi* években *szolgáltatóiparrá* alakulhatott, vagy nem élte túl a változást.
- A *tercier* szektoron belül kiemelkedő szerepe van a gazdasági szolgáltatásoknak.
- A *külföldi* vállalkozók, befektetők már a szocialista rendszer összeomlásának utolsó éveiben megjelentek a térség városaiban.

2.2 A Vajdasági 7 körzet társadalmi és gazdasági vizsgálata

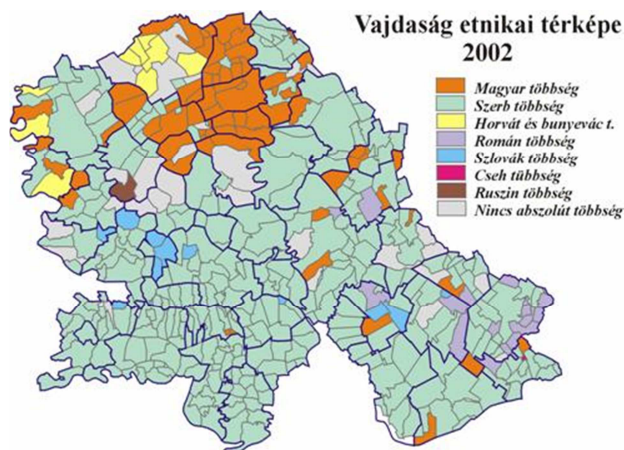
A Vajdaság	területe:	21.506 km ²
	lakossága:	1.979.389 fő
	hivatalos nyelve:	szerb, magyar, szlovák, román, ukrán
	központ:	Novi Sad Újvidék
	státusz:	a Vajdaság Szerbia autonóm tartománya

7b. ábra. A Vajdaság népességének etnikai térképei

Forrás: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Vojvodina-Ethnic-1991.gif>

7c. ábra. A Vajdaság népességének etnikai térképei

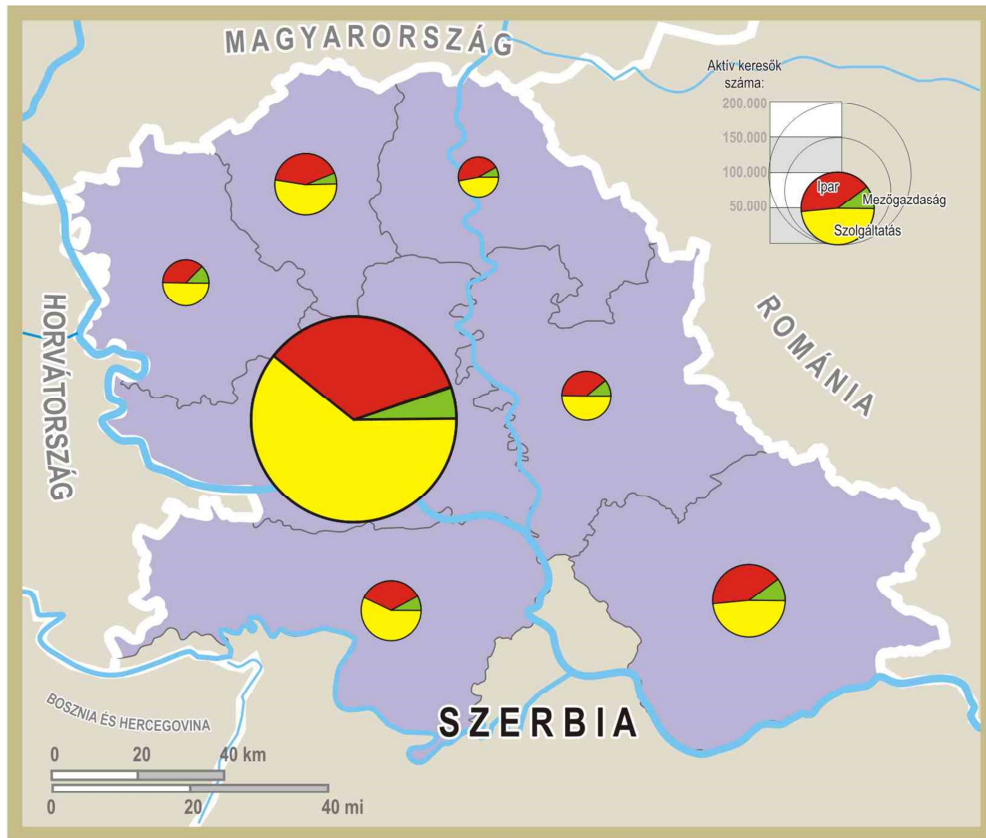

Forrás: http://sh.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Vojvodina_-_Etnicki_sastav_po_naseljima_2002_1.gif

A községek népessége és etnikai megoszlása a történelmi időkben folyamatosan változik. Az 1910-es népszámlálás egyenlő arányú megoszlást mutatott a magyarok, németek és délszlávok között. Mindez 2002-re megváltozott: a népesség 2/3-át a szerb, az 1/3-át a többi nemzeti kisebbség alkotja.

Ma a Vajdaság összlakosságának 14-15%-a magyar, s a Tisza mellékére és a Magyarországgal határos körzetekre (észak-bácskai, észak-bánáti és nyugat-bácskai) koncentrálódik. Városok tekintetében Szabadka elveszítette a magyar lakosság nagy százalékát, ezzel szemben Magyarkanizsa megnövelte, Zenta, Törökkanizsa megtartotta.

8. ábra. Az aktív keresők gazdasági szektoronkénti aránya (%) 2008

Az aktív keresők gazdasági szektoronkénti aránya (%) 2008.

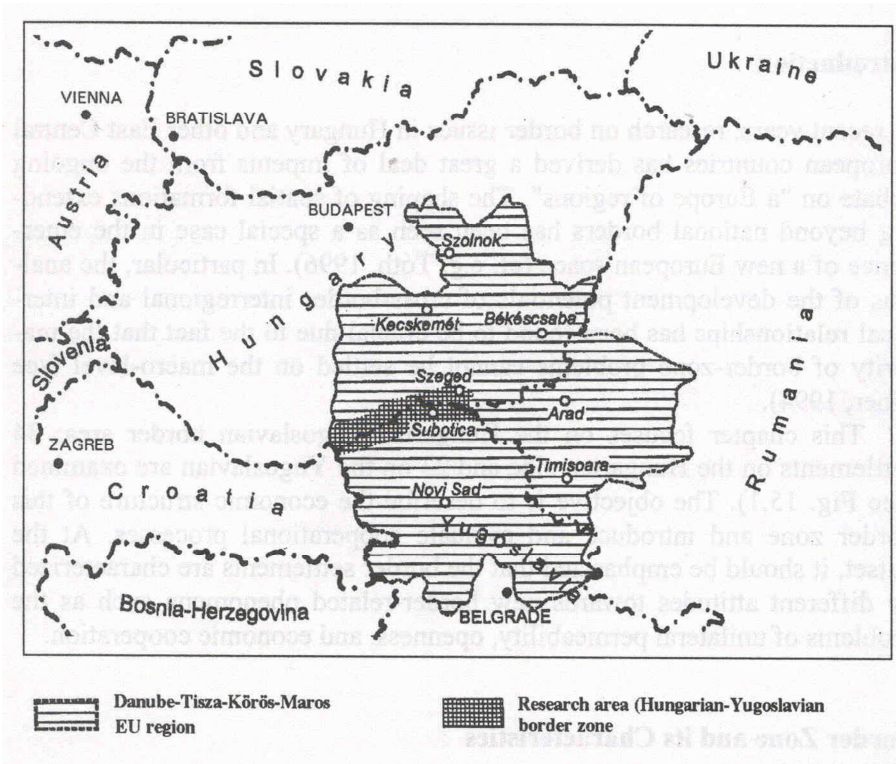
Forrás: Szerbia Statisztikai évkönyve, 2008. Szerk. Pál Á. (2008)

A körzetek aktív keresőinek aránya is változott. Jelenleg Dél-Bácskában a legnagyobb, a legkevesebb a Szerémségben a lakosság számához viszonyítva. Gazdasági problémái miatt az 1990-es években mélyponton volt. 2000-től reformok, szegénység csökkentő programok változtatják Vajdaság gazdaságát.

2.3 A Duna – Körös – Maros - Tisza eurorégió létrehozásának lehetőségei a Dél-Alföldön

A régióvá válás régiók kialakulása a határon átnyúló európai fejlődés egyik jelentős tényezője. Közös érdek, hogy összefüggéseiben értelmezzük a határ mentiséget és a regionalizmust. (Nagy I., 2001.)

9. ábra. A tervezett Eurorégió a kutatott terület

Forrás: Socio-economic Processes in the Hungarian-Yugoslavian Border Zone. Szerk.: Nagy, I. (1998)

A nemzeti határok „sorompó jelensége” az elmúlt 3 évszázad történelmi fejlődése következtében keletkezett és ezek a katonai, közigazgatási, szociális és gazdasági politikán keresztül megerősödtek. Emiatt a határ menti területeken élők szemével nézve hátrányok alakultak ki. Indokolt tehát annak az ország határok, határtérségek kialakulásának, átalakulásának, feltárása, amely a nemzetközi politikai és gazdasági körülmények változásának hatására történt.

A határon átnyúló együttműködési struktúrák formái, a kiválasztott témák, a kijelölt feladatok a határ mindkét oldalán élőket érinti –, ezért a határon átnyúló regionális és helyi szintű összefogások voltak. Jól példázzák ezeket a már működő határ menti régiók. A határ menti régiók első csoportjai az 1950-es években alakultak ki, főleg Németország-Svédország-Finnország; Hollandia-Németország; Németország-Franciaország-Svájc határai mentén. Céljük, hogy a történelmi sorompókat megszüntessék és a periferikus helyzetből fakadó különbségeket, egyenlőtlenségeket mérsékeljék.

Az 1980-as évek végén és az 1990-es évek folyamán kialakult új viszonyok a Közép- és Kelet európai államokban végbemenő politikai változások és ezen államok EU felé történő közeledése – bővítették a határon átnyúló együttműködést.

A régióvá válás, a régiók kialakulása, mint a határon átnyúló európai fejlődés egyik jelentős tényezője. Így közös érdek, hogy összefüggéseiben értelmezzük a határ mentiséget.

Az 1995. decemberi „Hármas találkozó” témája, a Szeged-Temesvár-Újvidék alkotta térség gazdasági együttműködési kérdései volt. A következő évben szervezett „Eurorégió a Duna-Maros-Tisza tájon” c. konferencia már próbálta összefogni az érintett szervezeteket mindhárom országban, számba véve a már működő kapcsolatokat és a lehetőségeket.

A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió együttműködését a Csongrád megyei közgyűlés 1996-ban fogadta el.

10. ábra.

Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió alaptérképe

(Forrás: Euroregion 2002. Szerkesztette Pál Ágnes.)

A jugoszláviai Délvidék (Vajdaság-Bánát) és a romániai Arad-Temes megyéken kívül Hunyad és Krassó-Szörény megyék kapcsolódtak a magyar Bács-Kiskun, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok megyéken kívül (15. ábra).

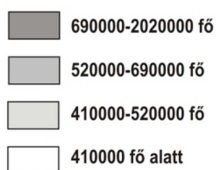
Vizsgálatainkat főként empirikus úton végeztük, de felhasználtunk statisztikai kiadványokat (Szabadka, Nagyvárad, Budapest, Szeged) és irodalmi leírásokat, tudományos cikkeket; készítettünk kérdőíves felméréseket is. A határ menti kutatások száma bár növekszik, a területek bemutatásán túl rámutatnak a kialakult aszimmetriákra is.

Szükség is van a határvidékek társadalmi, gazdasági fejlettségének elemzésére, hogy segítségével a térség versenyképességi esélyeit feltárják és a köztudatba vigyék.

11. ábra.

Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió népessége

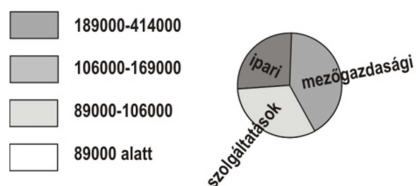

(Forrás: Euroregion 2002. Szerkesztette Pál Ágnes.)

12. ábra.

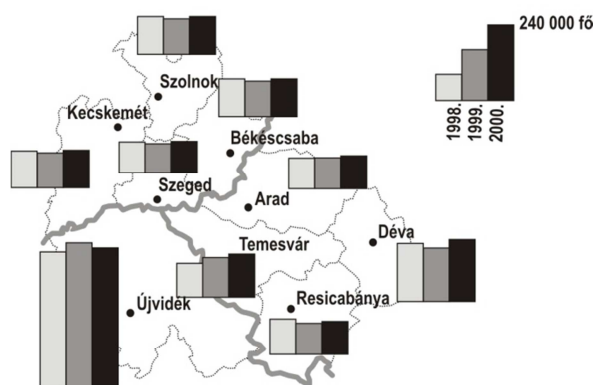

Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió a foglalkoztatottak számának alakulása és az ágazatokaránya 2000-ben

(Forrás: Euroregion 2002. Szerkesztette Pál Ágnes.)

13. ábra.

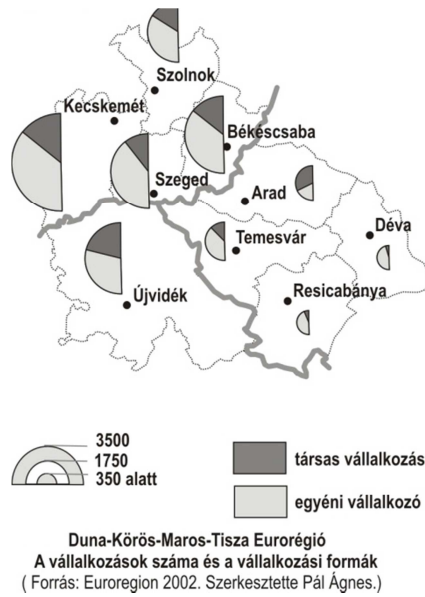
Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió
A munkanélküliek számának alakulása 1998-2000.
(Forrás: Euroregion 2002. Szerkesztette Pál Ágnes.)

A térségben az ipari fejlesztés megrekedt, a hagyományos ipari ágazatok (élelmiszeripar, textil- és textilruházati ipar, bőr-cipőipar, faipar) a privatizálást általában nem éltek túl. A térség ipara megújulásra önerőből képtelen. Még a legkedvezőbb helyzetben lévő élelmiszeripari ágazatok bővítése és versenyképes új iparágak megteremtése is csak tőke bevonással, multinacionális cégek befektetéseivel lenne megoldható. Lassan ugyan, de már megindult ez a folyamat is. Az egyes megyékben különböző vállalkezési formák települtek le.

A vállalkozásokat elsősorban a magyar térség megyéi vonzzák inkább (de lehet, hogy ehhez inkább kaptunk adatokat). Ezek a vállalkozások elsősorban agrár és kereskedelmi vonatkozásnak, csak kis mértékben végeznek, ipari tevékenységet. Pedig a térség rendelkezne potenciális lehetőségekkel új iparágak (elektrotechnika, műszeripar) megteremtésére.

A gazdasági fejlettséget segítené a tőke megtelepedésén túl a gazdasági kapcsolatok a térségbeni erősítése, gerjesztené a határok nyitottabbá tétele, az átkelések egyszerűsítése, az infrastrukturális fejlesztés, a turizmus. Az informatika erősítése, a környezeti gondok enyhítése (utak, úthálózatok kiépítése, a vasútvonalak újraépítése, a vízi utak megtisztítása, járhatóvá tétele), az oktatás, a kommunikációs összefogások, a helyi kistérségi kapcsolatok (pl. Makó-Nagyszentmiklós) erősítése. Távlati célkitűzése a hosszú távú együttműködések, a versenyképesség erősítése. A meglévő aszimmetriák feloldásában a kisvárosok a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió kialakulásának motorja lehetnének.

14. ábra.

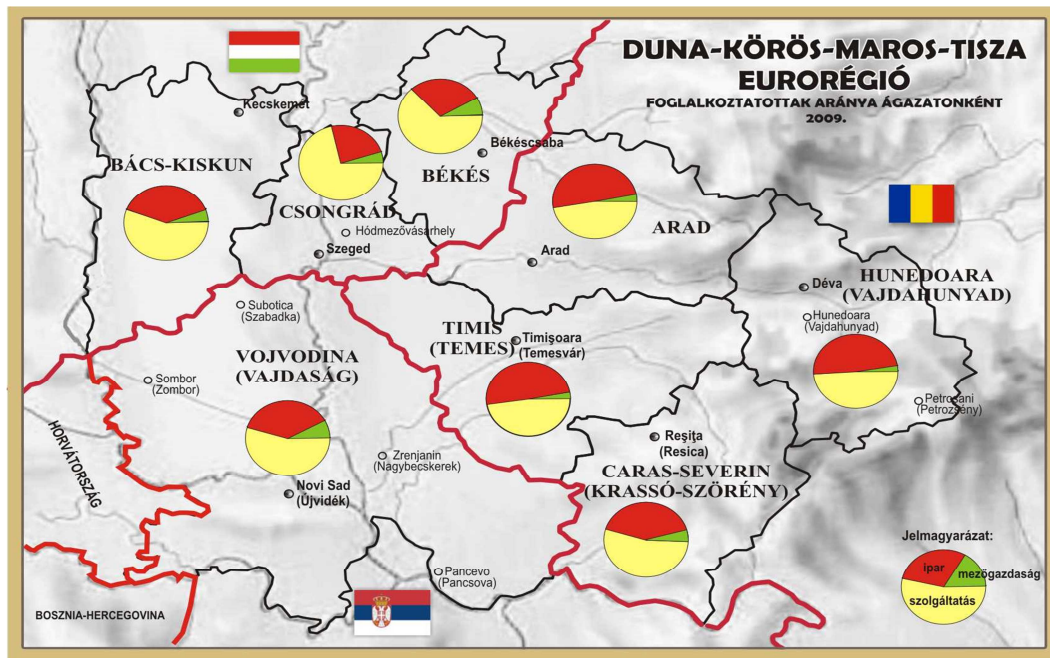

15. ábra.

Forrás: EUROREGION in numbers 2002. Hungarian Central Statistical Office, 2002. Szerk. Pál Á. (2002)

16. ábra.

Szerk. Pál, Á. (2009)

Hasonló vizsgálatokat végeztünk 2010-ben is a Duna-Körös-Maros-Tisza Gazdasági Együttműködés területén azonos mutatókkal; népesség gazdasági aktivitása, a GDP értékének bemutatásával, sőt az életminőség mutató trendje is a rendelkezésünkre állt. Így a későbbiekben a termelési mutatókon kívül az egészségügy, oktatásügy és a jövedelem adataiból mélyreható vizsgálatokat végezhetünk.

17. ábra.

Forrás: Similarities and Differences between Regions Hungarian Dél-Alföld and Romanian Vest, Hungarian Central Statistical Office, Szeged, 2010. Szerk. Pál Á. (2013)

18. ábra.

Forrás: Similarities and Differences between Regions Hungarian Dél-Alföld and Romanian Vest, Hungarian Central Statistical Office, Szeged, 2010. Szerk. Pál Á. (2013)

A három oldalt vizsgálva, a különbségek a határ mentén élő népek szokásaiban, nyelvében, politikai nézeteikben, gazdasági fejlettségében vannak. A kialakult aszimmetriák gátolhatják is, de segíthetik is egy-egy térség versenyképessé válását.

Esetünkben a fejlettebb magyar oldalról és az elmaradottabb jugoszláv, illetve román térségek között. Az alakuló régióban a versenyképesség, mint potenciális lehetőség jelenik meg – s ezt elsősorban nem a „kemény erőforrások” (mezőgazdaság, ipar) formájában, sokkal inkább a „puha erőforrások” (kultúra, népszokások, oktatás) formája képviselik.

3. AZ EURÓPAI UNIÓ NÉHÁNY FÖLDRAJZI KÉRDÉSE

A határ menti együttműködés az egyes államok külpolitikájának szerves részét képezik. A társadalmi és gazdasági tartalma kapcsolódik az Európai Unió négy szabadelvével, mégpedig: a tőke, a munkaerő, az áruk és a szolgáltatások szabad mozgásával. Ehhez kapcsolódik az a háromoldalú együttműködés, amelynek a célja, hogy fejlessze a humán és a gazdasági szféra kapcsolatait, segítse ezáltal a korszerű európai folyamatok kereteibe való integrációt.

19. ábra. Az Európai Unió országai 2013.

Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:European_Union_member_states_with_applications.png Szer. Pál Á. (2013)

Néhány földrajzos kérdés:

Hol helyezkedik el az Európai Unió határa? Nyugaton, délen és északon ezt a kérdést egyértelművé teszik a természeti határok, de keleten nem. Talán a közmegegyezésnek megfelelően az Ural-hegység tekinthető határnak mind Európát, mind az Uniót figyelembe véve.

Mi a régió? A tudományok sokasága különbözően határozza meg. A földrajztudomány a maga eszközeivel próbálja meghatározni.

Milyen az Európai közösség „szomszédsága”? A szomszédokkal való viszonyunk a politikai helyzetnek megfelelően változó.

Mindezek a földrajzi kérdések és szempontok befolyásolják Szerbia uniós taggá felvételének időpontját.

ÖSSZEGZÉS

Az eurorégióban jelenleg is erősen periférikus fejlődési vonások érvényesülnek. A kapcsolatrendszerek féloldalasak, így az aszimmetrikus vonások nemhogy megszűntek, hanem helyenként még inkább elmélyültek az utóbbi évtizedekben.

A határ menti kutatások mindenkor és mindenképpen segítik a régiók kialakulását, működését, fejlődését. Mindezen kutatásoknak a jövőben is helyük van a különböző tudományágakban.

Konklúzió:

- A magyar-szerb határral közvetlenül érintkező kistelepülések és kisvárosok gazdasága elmaradott, sem a munkaerő összetétele, sem az információhoz való hozzáférésük, sem pedig az infrastruktúrájuk nem teszik lehetővé az ottani vállalkozások számára külkapcsolataik bővítését, a külföldi tőke számára sem jelentenek vonzerőt.
- A térség két nagyvárosa, Szeged és Szabadka speciális helyzetben van: határ menti fekvésükből - gazdasági erejükénél fogva - előnyt kovácsolnak.
- A kapcsolatteremtésben a határátkelőhely nélküli térségek halmozottan hátrányos helyzetben vannak.
- A határ menti fekvés abban az esetben előnyös, ha egy fejlettebb gazdaságú tér érintkezik relatíve fejlettebbel.
- Bízunk abban, hogy kutatásaink hozzájárulnak a határ menti területek társadalmi-gazdasági felemelkedéséhez, a határok összekötő szerepének növeléséhez.
- A vizsgált települések együttese a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió létrejöttének legfontosabb láncszemei.
- A határ menti területek kutatása remélhetőleg továbbra is segíti az Európai Unióhoz való csatlakozását Szerbiának.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berényi, I. (1988). *A határ menti területek kutatásának szociálgeográfiai aspektusai*. In: Sajátos térségű térségek területfejlesztési problémái. MTA Regionális Kutatások Központja pp. 58-62.
- Boros, L., Hajdú, N., Szabó, M. & Szentgyörgyi, I. (2012) *Kérdések és válaszok az Európai Unióról*. p. 113. Napvilág Kiadó
- Dövényi, Z. (1980). *A közép-békési településgyűttes kialakulásának és történeti változásának fő tendenciái*. Alföldi tanulmányok, Békéscsaba, pp. 195-212.
- Erdősi, F. (1988). *A határ menti térségek kutatásáról, in: A sajátos helyzetű térségek terület-és településfejlesztési problémái*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 18-30.
- Éger, GY. (2000). *Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában*. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 9-47.
- EUROREGION in numbers 2002. Hungarian Central Statistical Office, 2002, Szeged, p. 79.
- Glatz, F. (1994). *Új regionalizmus? Közép-Európa 1993*. Kritika 1994. 2. szám pp. 34-38.
- Hajdú, Z. (1988). *Az államhatárok és a határ menti területek politikai földrajzi kutatása, in: A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái*. MTA Regionális Kutatások Központja
- Herendi, I. (2009). *Kevesebb tanuló, kevesebb iskola? A kistelepülések kisiskoláit érintő változások*, In: Közép-Európai Közlemények 2009. 4-5. pp. 57-64.
- Jeggle, U. (1994). *Határ és identitás*. Régió, Kisebbségi Szemle 2. szám pp. 319.
- Lang, W. (1994) *Regionen und Grenzen: Auf dem Weg zum neuen Európa*, in: Esterbauer Prentaler, i.m. pp. 147-154.
- Magyarország munkatérképe. Kartográfiai Vállalat, Budapest, 2000.
- Nagy, I. (2001). *Cross-Border Cooperation in the Border Region of the Southern Great Plain of Hungary*, Pécs p. 72.
- Nemes-Nagy, J. (1998). *A tér a társadalomkutatásban*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, pp. 132-144.
- Pál, Á. & Nagy, I. (1998). *Socio-economic Processes in the Hungarian-Yugoslavian Border Zone* pp. 229-242. in. ed. HEIKKI ESKELINEN, ILKKA LIIKANEN, AND JUKKA OKSA, Karelian Institute, University of Joensuu
- Pál, Á. (2003). *Dél-Alföldi határvidékek*. Bornus Nyomda, Pécs, p. 235.
- Similarities and Differences between Regions Hungarian Dél-Alföld and Romanian Vest, Hungarian Central Statistical Office, Szeged, 2010. pp. 121-135, 139-153
- Szerbia Statisztikai évkönyve, Beograd, 2008.
- Tóth, J. (1988). *A speciális térségek terület- és településfejlesztési problémáiról*, in: A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 216-218.
- Vörösmarti, A. (1961). *Vita hazánk gazdasági körzetekre felosztásáról*. MTA Társadalmi-történeti Osztályának Közleménye XI. kötet 1-3. szám pp. 235-244.